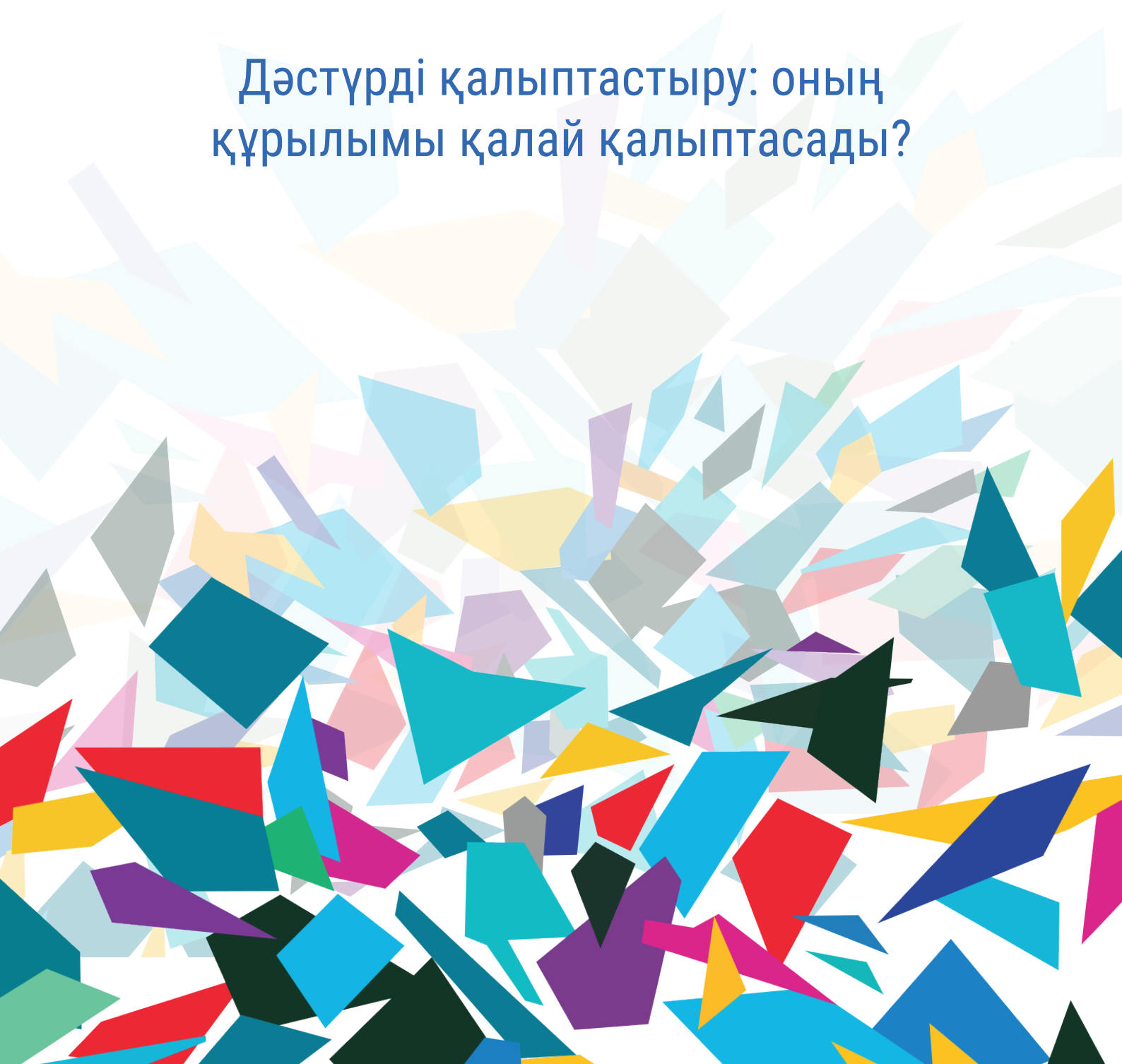

ТАРИХИ ЭТНОЛОГИЯ

Дәстүрді қалыптастыру: оның
құрылымы қалай қалыптасады?

Мақсаты. Бұл дәрісте біз әлеуметтік ұйымның дәстүрлі нормалары мен түрлерінің қалай қалыптасатынын, бұрынғы және қазіргінің бейнесі дәстүрде қалай көрініс табатынын, сондай-ақ дәстүрдің креативті және консервативті механизмдерінің арақатынасын қарастырамыз.

Негізгі идеялар

1. Дәстүрді қалыптастыру кезеңі социумның барынша топтасуымен бірге жүреді.

Дәстүрлі әлеуметтің қалыптасуы туралы айтпас бұрын, имплицитті жалпыланған мәдени сценарийдің мәдени материалды қабылдауын (перцепциясын) және мәдениет тасымалдаушылары қызметінің үлгісін реттейтін маңызды мотивациялық функцияға ие екенін еске салып, атап өту қажет. Имплицитті жалпыланған мәдени сценарийді мәдениеттің барлық салаларын реттейтін мотивациялық-перцептивті-әрекеттік кешені ретінде қарастыруға болады. Өмірдің түрлі салалары осы дәстүрлі мәдениеттің негізі болып табылатын бірыңғай жалпыланған мәдени сценариймен байланысты болады.

Дәстүрді қалыптастыру кезеңі әлеуметтің барынша топтасуымен бірге жүреді. Әлеумет бірыңғай болып көрінеді және ішкі мәдени топтарға анық бөлінбейді. Бірақ мәдениеттің реинтерпретациясы жеке тұлға санасының тасымалдаушыларымен бірдей болады. Олардың әрқайсысының өз түсіндірмелері бар және әрқайсысы оның жалпыға бірдей болуына үміттенеді.

2. Коммуникациялық ережелер мен тұлғааралық қарым – қатынас ережелері - бұл дәстүрдің бірінші қабаты.

Бұл, ең алдымен, дәстүрдің барлық жүйесін қалыптастыруды анықтайтын себеп-салдарлық қатынаста болады. Өйткені дәстүрлердің өзіндік көзі ретінде нақты тұлғаларды қарастырады. Осы бастапқы қабаттан кейін әрекет модельдерінің қабаты, содан кейін – «біз» концепциясы және басқалардың концепциялары: «қамқоршы» және «жау» образдары жүреді. Осылайша мәдениеттің құнды қабаты, ал содан кейін этнографиялық әдет – ғұрыптар мен көркемдік дәстүрлердің қабаты қалыптасады.

Бастапқыда жаңа дәстүрдің нормалары жағдайға байланысты анықталатын сияқты болып көрінеді, бірақ олар керемет, жағымды эмоционалдық сезіммен бірге жүреді. Одан кейін олардың орындалуы әдеттегідей болып, байқалмай қалады. Бірақ мәдениет өмірінің алғашқы кезеңінің құндылықтарына сәйкес келетін нормалар мен ережелер ғана дәстүрге айналады. Содан кейін мәдениет басымдықтары өзгеретін болады, бірақ мәдениетте оның рулық белгісі, оның ерте замандағы құндылық басымдықтарының іздері – нормалар мен ережелердің қалыптасу кезеңі сақталады. Нормалар және ережелермен қолдау көрсетілетін іс-әрекет үлгілері мәдениетте консервацияланады, олар имплицитті жалпыланған мәдени сценарийге еніп, оның өзегін құрайтын болады.

3. Өмірдің жаңа ережелері Ереванда шындап емес ойын сияқты пайда болды.

Ереванда өмір сүрудің жаңа ережелері ойын тәрізді қалыптаса бастады. Олар дәстүрге ойын сияқты қарады, «бұл ескі армян дәстүрі!» деп жаңа мінез-құлық ережелері туралы. Тіпті жақында пайда болған құбылыстарға келгенде де, айталық, көшеден өтетін ережелерге қатысты да нормаларды осылай қабылдады. Адамдардың дәстүрлерді қалыптастыру үрдісі жаппай жүрді. Бұл жаңа өмірді игерудің ұжымдық тәсілі болды. Әдетте, жаңа дәстүрлер қандай да бір жеке сәттерге қатысты болды, әрбір жағдай ерекше, қызықты ойлап тапқан қиял ретінде болды, бірақ олар шындықтың үлкен мағыналық бөліктерін әбден бекітіп, дәстүрлі формаға айналдырды. Содан кейін жаңа ережелер жіті рефлекс жасауға көшті: эмоциялық – оң бағыттағы жаңашылдықтан-іс-әрекет моделінен, коммуникативтік сценарийден — олар жаңа социум үшін дәстүрлі кейіпке айналды.

Ереван жүйесінде өткеннен алынған артефактіге жаңа дәстүрде жаңа мән берілген кезде белгілі бір жол қалыптасты. Бұл бұрынғы дәстүрді қайта қалпына келтірмеу, бірақ өткен дәуірдің артефактілері негізінде армяндардың жаңа мәдениетін қалыптастыру тетігі. Бұл ежелгі дәуірдің мұрасы емес, қазіргі заманғы шығармашылық. Жаңа Ереванның барлық тарихи және этнографиялық дәстүрінде заманауи ғалымдар мен мәдениет қайраткерлерінің нақты аттары тұр. Бірақ олардың артында зерттеушілер мен суретшілердің аузынан жаңа артефактілерді қабылдаған және маңызды «жұмыс» жасаған еревандар да тұр — олар армян мәдениетінің қаққасына артефактілерді «құрды». Дәстүрді қалыптастыру барысында мәдениет үшін

артефактілерді үлкен ынтамен ізденген барлық ғалымдар мен мәдениет қайраткерлерінің жоғары ойын белсенділігі, сондай-ақ оларды түсіндірумен айналысқан еревандықтардың да біршама жұмысы тұр.

4. Армян каноны құрылды, оған барлық басқа үлгілер сәйкес болуы керек.

Армян каноны құрылды, оған барлық басқа үлгілер сәйкес келуі керек еді. «Армяндық» ұғымы енді бүкіл мәдениетті - жоғары өнерден қарапайым күнделікті мінез-құлық нормаларының түрлеріне дейін толтырды. Мұның барлығы Ереванның «қызмет саласының» имиджі мен Ереванның қоғамдық өмірге деген көзқарасын қабылдаған мәдениет үлгісімен байланысты болды.

Дәстүр болу үшін, тарихқа айналып кеткен ежелгі артефакт жаңа үйлесімділік жүйесінде маңызды болуы керек, шын мәнінде, жаңарып, жаңа артефакт болуы керек. Дәстүр объективті сабақтастық арқылы емес, субъективті түрде көрсетіледі. Олар ғасырлар бойы өткенді түсіндіреді. Бұл тек алғашқы шығарылған уақыттың қашықтығына қарамастан, оларды жаңа артефактілерге айналдырады.

Дәстүрді қалыптастыру үдерісі толығымен өздігінен емес, оны түсініп, басқаратын жеке сана тасымалдаушылары арқылы жүреді, алайда ол бәрібір өздігінен тұрады, өйткені ол ешқашан алдын ала белгіленген үлгі бойынша дамымайды. Дәстүрді қалыптастырудың импульсы мен негізгі ауыртпалығы адамдардың қандай әлеуметтік санатына жататынына қарамастан, жүйе өз энергиясын қабылдайды. Жаңадан қалыптасқан дәстүрлі сананың тасымалдаушылары дәстүрді тасымалдаушылардан гөрі жеке тұлғаның тасымалдаушыларынан қуат алады. Бұл жеке адам өз күшін халыққа береді деген сөз. Мінез-құлық үлгілері, олардың жасырын мазмұндары бар мәдени үлгілер жеке басымен өңделеді, түсіндіріледі, жаңа артефакттарға айналады, ал артефакттар өз кезегінде іс-әрекеттің жаңа үлгісін, жаңа сценарийді тудырады.

5. Және ең ғажабы! Дәстүр біртіндеп емес, кенеттен қалыптасуы мүмкін!

Ең кереметі, дәстүрлер бірте-бірте емес, кенеттен, қоғамдағы «энергетикалық жарылыс» нәтижесінде қалыптасуы мүмкін. Олардың қалыптасуы жалпы көңіл-күйді, мерекелік атмосфераны қамтиды. Кейіннен, бұл шығармашылық компоненттер дәстүрді сақтауға, қоғамды тұрақтандыруға және шекараларын анықтауға көмектесетін консервативті компоненттерге айналады.

Неліктен дәстүрлер жүйесінің дамуы кейде соншалықты жылдам? Мұның бәрі жалпыланған мәдени сценарийдің қалыптасуына байланысты. Соңғысы этнос өмірінің барлық салаларына таралу үшін барлық бос орындарға енуге ұмтылады. Нормалар, ережелер, әдет-ғұрыптар - бәрі дәстүрдің алғашқы кезеңінде жаңа жалпыланған мәдени сценарийдің жобасы болады. Кейінгі кезеңдерде қоғам мұндай адалдықты сақтамайды.

6. Сол жылдардағы Ереванның әлеуметтік мәдениеті армян тарихында мүлдем ерекше және жоқ кедергілер болмады.

Сол жылдардағы Ереванның әлеуметтік мәдениеті толығымен түпнұсқа болды және армян тарихында ешқандай осыған қатысты жағдай не оқиға болмаған. Мұндай үрдіс айналадағы халықтарға да тән емес еді. Ереванда қоғамның ішінара қиылысатын және барлық ереван қоғамын қамтыған бейресми қарым-қатынастарға негізделген әлеуметтік орта жүйесі - «шрджапат» пайда болды. Әлеуметтік орта жүйесіндегі шрджапатта еревандықтардың ұжым жөніндегі іргелі идеясы өмір сүрді. Шрджапат - «біз» бейнесінің құрамдас бөлігі ретінде «ұжымдық» бейнесінің беру нысаны. Шрджапат жүйесі Ереван қоғамының бүкіл саласын қамтыды. Еревандағы жеке адам мінез-құлқы барынша әлеуметтенген. Ереван азаматы ұжым алдында оның жауапкершілігін азайтатын рөлді қабылдай алмайды, ол әлеуметтенудің деңгейін және ұжымның басқарылуын азайтады. Сонымен бірге «Мен» бейнесі негізінде Ереван азаматы шрджапаттан жасырынуға тырыспады. Саят-Нова көшесінің стилінде мерекелік атмосферада құрылған Ереван қоғамы оның құрылған сәтінде жеке тұлғааралық қарым-қатынастың ерекшелігі мен бейресми көрінісі болды. Мәдениеттің кристалдануынан кейін ол қалалық қоршаған ортаның тығыздығын қамтамасыз етіп, шетелдік элементтердің оған енуіне және қоғамның тұрақтылығына кедергі келтірмеуге мүмкіндік берді.

7. Қалыптасып келе жатқан жаңа мәдениеттің белгілері.

Өздерінің тамыры, тұрақтылығы туралы субъективті мағынада қалыптасатын мәдени нысандардың өте

тез, жылдам трансформациясы - жаңа туып келе жатқан мәдениеттің ерекшелігі болып табылады. Мәдениет, сайып келгенде, толығымен кристаллизациялану үшін, оның өтпелі кезеңнің әсеріне ұшырамағандағыдай, өзінің өміршеңдігін субъективті сезіну қажет. Адамдар дәстүрді қалыптастыру процесін байқамайды, олар өзгермелілікті қабылдамайды, керісінше, дәстүрді қалыптастыру кезеңін ең тұрақты деп санайды. Бұл ішінара осы кезеңдермен бірге жүретін оң көңіл күймен, көзқараспен түсіндіріледі.

Өз кезегінде, бұл дәстүрдің артында ұрпақ және ұрпақ тұратын субъективті сезімді түсіндіреді. «Ежелгі», өзгермейтін « — дәстүрлердің басты иллюзиясы, тек кеңістіктің ғана емес, сонымен қатар уақыттың да имплициттік жалпыланған мәдени сценарийінің құрылымы. Мәселен, өткен ғасырда немесе болашақта «алтын ғасыр» туралы аңыздар пайда болады. Дәстүр алыс «алтын ғасырдан» пайда болады деген пайымдау туады.

8. Дәстүрді қалыптастырудың қысқа мерзімді кезеңінен кейін оның бастапқы консервациясы басталады.

Бұл жаңадан пайда болған жаңа сезіммен бірге жүретін, тарихи қалыптасқан, барлық уақыт бойы бірге, енді пайда болған жаңа дәстүр сияқты қабылданады. Осылайша, бұрыннан қалыптасқан нәрсе сияқты жалпы қабылданған мағынада дәстүрлі дәстүрдің өзі де пайда болады. Дәстүрдің консервативті элементтері шығармашылық, креативтілікпен қабысады. Қандай да бір уақытта осы екі бастаманың шегінде тепе-теңдік болуы мүмкін, ол кезде өзін-өзі көрсету еркіндігі (креативті бастау) қалыптасқан дәстүр (консервативті бастау) ретінде сезіледі.

Дәстүрдің қалыптасуының шығармашылық және консервативтік кезеңдері шартты түрде ғана бөлінуі мүмкін. Дәстүр қалыптасқан сәттен бастап консервативтік бастама әрекет етеді, ал дәстүр бойынша өмірде шығармашылық бастауды байқауға болады. Дегенмен, салыстырмалы түрде қысқа мерзімде дәстүр қалыптастыру кезеңінде, онда креативті бастама әсіресе белсенді болады. Бұл түсінікті, өйткені осы кезеңде дәстүр өзегі - мәдениеттің барлық салаларына тарала отырып, имплицитті жалпыланған мәдени сценарий қалыптасады. Бірақ консервативті бастаманың белсенділігі төмен ба? Оның деңгейі мен белсенділігі туралы мәдениет өзінің ең жоғары өрбу кезеңінде шын мәнінде мызғымас болып көрінуі мүмкін деп айтуға болады.

9. Консервативті элементтер ең жалпыланған мәдени сценарийде қамтылған және онымен бірге таратылады.

Консервативті элементтер ең жалпыланған мәдени сценарийде қамтылған және онымен таралады. Олар, атап айтқанда, мәдениет ішінде оның гүлдену кезеңінде аз қозғалғыш (мәдениеттің қирауы кезіндегі мәдени парадигмалардың ауысуы кезіндегідей емес) ретінде қабылданып, уақытты құрылымдау арқылы әрекет етеді.

Әлеуметтену консервативті элемент болып табылады. Бұл ретте, әлеуметтену серпінді болған сайын, оның механизмдері объективті түрде әрекет етеді, консервативті болған сайын, ол субъективті болады. Бұл коммуникативтік кодқа қатысты да қолданылады. Неғұрлым икемді соғұрлым мобильді болып табылады, және қайшылықтар аз туындайды, соғұрлым ол тұрақты, орнықты екендігі жөнінде әсер қалдырады. Осыған қарап дәстүр жас, әсіресе консервативті және ескі көрінеді деп айтуға болады.

Объективті ескі, бірақ жақсы қалыптасқан дәстүрде креативті бастаулар да белсенді жұмыс істейді. Ол субъективті қозғалмалы, өзгермелі, әдетте, жалпы қабылданған мағынадағы дәстүр емес сияқты көрінеді.

Біздің мысалымызда Ереванмен дәстүрлі социумның қалыптасуын аяқтау үшін қалаға өзінің тарихи аңзын қамқорлық жасайтын уақыт келді және бұл аңыз Ереванның амбициясына лайықты болды! Ереван өз өткенін алды. Қазіргі Ереванның шегінде орналасқан ежелгі урартулық Эребуни бекінісінің қазба жұмыстары туралы еске алсақ, соңғы армян астанасының тарихы ғасырлар мен мыңжылдықтан бастау алатындығын көрсетті.

10. Эребуни туралы Миф-Ереванның негізгі мәдени тақырыбын жаңа толықтыру.

Эребуни туралы аңыз - Ереванның негізгі мәдени тақырыбын жаңадан толықтырды, ондағы қосымша тақырыпшалар армян тарихына жаңа түсініктеме берді. Ерекше заманның ұлы қайғылы тарихынан бас тартқан, бірақ армян жерлерін жоғалтқан, ежелгі патша Аргишти Ереван халқына тиесілі бақшаларды отырғызған жерге көшірді. Тарихқа жаңа көзқарас жаңа перспектива берді.

11. Дәстүрді қалыптастыру-әлемнің реинтерпретациясы.

Дәстүрді қалыптастыру - бұл жаңа ұрпақ жасайтын және кейде ғасырлар бойы емес, онжылдықта өзекті болып қалатын бейбітшіліктің реинтерпретациясы. Біз оның негізгі бастапқы нүктесі – қоғамның алғашқы аңызы - қоғамның бастапқы тұжырымдамасының қалыптасуынан бастап қалай жүретінін қарастырдық. Әлемнің этникалық сипатының жаңа вариациясының қалыптасуына және онымен байланысты қоғамдық өзара іс-қимылдың жаңа құрылымын орнататын дәстүрлер, мифологема да ықпал етеді. Бұл мифологеманың өзінде эвокативті мотивациялық құрамдауыш бар, тек белгілі бір әрекетті арандататын ғана емес, мағыналы өзара іс-қимылдың басталуын ынталандыратын, сонымен қатар модельдердің өздерінде де, кейде әрекет алгоритмдері бар. Әрбір мәдениетте оның бүкіл тарихы бойы өзінің белгілі бір түрінің мифологемаларын дәстүрлерін қалыптастыру үшін адам және оның әлемдегі іс-қимыл ерекшеліктері туралы базалық түсініктерді сақтайтын бастапқы нүктесі болады.

Бұл мифологема әрекет моделінің және мәдени-құндылық концептінің біртұтастығын білдіреді, олардың негізінде осы мәдени дәстүрде адами өзара іс-қимыл арқылы мағыналарды интерпретациялаудың негізгі тетігі ретіндегі адам қызметінің мәнін және жаңа имплицитті жалпыланған мәдени сценарийді анықтайтын әлем сипатының жаңа вариациялары, жаңа тұжырымдама салалары пайда болады. Осы мифологема әлем бейнесіндегі мәдени константалардың тұжырымдамасының бағытын анықтайды.

Мәдени дәстүрдің жаңа нұсқасын және онымен байланысты имплициттік жинақталған мәдени сценарийді қалыптастыру, трансферлерді іске асыру барысында мәдени константалар қайта өзектелінеді. Бұл жерде мәдени константаларды өзектендірудегі, сондай-ақ оларды тұрақтандырудағы жеке сананы тасымалдаушылардың бірінші дәрежелі рөлін тағы да атап өткен жөн. Бірақ ең маңыздысы, бұл этностың негізгі мәдени тақырыбының сипаты, оның мазмұны, яғни мәдени константалардың трансферінің бағыттылығы, ең алдымен, дәстүрмен ұштасқан жеке сананы тасымалдаушылардың қызметі мен құндылықтық доминанттарына байланысты. Өз жеке басының ерекшелігіне байланысты олар мәдени константаларды өздері арқылы өткізіп, оларға назар аударып, жаңартып отырады. Жеке сананы тасымалдаушылардың құнды доминанттары арқылы имплицитті жалпыланған мәдени сценарийді түзету, мәдени константалардың қандай да бір валенттіктерін белсендіру де елеулі түрде жүреді. Олар «біз», «қамқоршы», «жау» бейнелерінің сипаттамаларының арақатынасының ерекшеліктерін анықтайды. Дәстүрлі әлеуметтен тұлғалық сананы тасымалдаушылардың шығуы ондағы батыллықтың жай-күйіне, жоғарыда аталған бейнелер мен мінез-құлықтың модельдерін «шатастыруға» алып келеді. Керісінше, олардың өмірі дәстүрлі санамен келіскенде дәстүрлі әлеуметке тән іс-әрекет, мінез-құлық үлгілерін тұрақтандыруға алып келеді.

Жеке сананың тасымалдаушылары осы модельдерге тікелей әсер ете алмайды, себебі модельдердің өзі санамен рационалданбайды. Жеке сананың тасымалдаушылары сондай-ақ, мысалы, «қызмет өрісі», «қызмет жағдайы», «қызмет сипаты» сияқты мәдени тұрақтылардың трансферлеріне де әсер етуі мүмкін, өйткені олардың барлығына экспликация нашар беріледі. Бірақ, «қызметтің мақсатын» қоя отырып, тұлғалық сананы тасымалдаушылар негізінен жалпыланған мәдени сценарийді қалыптастыруға ықпал ете отырып, мәдени константалардың осы трансферларын түзете алады.

Сонымен, біз дәстүрлі қоғамның әлеуметтік жүйесі қалай қалыптасатынын жалпы түрде ұсындық. Келесі дәрісте біз имплициттік жалпылама мәдени сценарийдің жаңа дәстүрінің қалыптасуы туралы сөз қозғаймыз.

Негізгі терминдер: Имплицитті жалпыланған мәдени сценарий, мәдениет басымдықтары, артефакті, «қызмет өрісі» образы, дәстүрдің қалыптасу үдерісі, креативті бастама, консервативті бастама, коммуникативті код, мифологема, тұлғалық сана тасымалдаушылары.

Дәрістер тақырыбы бойынша қосымша ресурстар

1. Абрамян Э.Г. (1978) Инновация и стереотипизация как механизмы развития этнической культуры / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
2. Арутюнов С.А. (1989) Народы и культура: Развитие и взаимодействие. М.: Наука.
3. Бенедикт Р. (2007) Хризантема и меч. Модели японской культуры. М.: Наука.
4. Бенедикт Р. (1997) Психологические типы в культурах Юго-Запада США // Антология исследований культуры. — М.: Университетская книга.

5. Боас Ф. Ум первобытного человека. М.-Л., 1926.
6. Боас Ф. (1997) Границы сравнительного в антропологии // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
7. Боас Ф. (1997) История и наука в антропологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
8. Боас Ф. (1997) Методы этнологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
9. Боас Ф. (1997) Некоторые проблемы методологии общественных наук. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
10. Боас Ф. (1997) Эволюция или диффузия. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
11. Быховская И.М. (2005) Основы культурологии. М.: АCADEMIA XXI.
12. Дейк Т.А. ван. Язык. (1989) Познание. Коммуникация. М: Прогресс.
13. Леви-Брюль Л. (2015) Первобытное мышление. М.: Академический проект.
14. Леви-Брюль Л. (2015) Сверхъестественное в первобытном мышлении. М.: Академический проект.
15. Леви-Брюль Л. (2010) Первобытная мифология. М.: КРАСАНД.
16. Коул М. (1995) Культурные механизмы развития // Вопросы психологии. № 3.
17. Коул М. (1996) Культурно-историческая психология. М. Когито-центр.
18. Культурология. Фундаментальные основания прикладных исследований. (2010) Под ред. И.М. Быховской. М.: Смысл.
19. Культурология. XX век. Энциклопедия. (1998) Под ред. С.Я. Левит.— СПб.: Университетская книга; ООО «Алетейя».
20. Лурье С.В. (2005) Историческая этнология. Москва: Академический проект.
21. Лурье С.В. (2004) Психологическая антропология. М.: Академический проект.
22. Лурье С.В. (1994) Метаморфозы традиционного сознания. СПб.: Типография им. Котлякова.
23. Лурье С.В. (2017) Культура и ее сценарий: имплицитный обобщенный сценарий как внутрикультурный интегратор // Общественные науки и современность. № 2.
24. Маркарян Э.С. (2014) Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив Университетская книга Москва.
25. Маркарян Э.С. (1989) Проблема целостного исследования культуры в антропологии США. // Этнология в США и Канаде. М.: Наука.
26. Маркарян Э.С. (1981) Узловые проблемы теории культурной традиции // Советская этнография. № 2.
27. Маркарян Э.С. (1978) Культурная традиция и задача дифференциации ее общих и локальных проявлений / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
28. Маркарян Э.С. (1978) Об исходных методологических предпосылках исследования этнических культур / Методологические проблемы этнических культур. Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
29. Маркарян Э.С. (1977) Интегративные тенденции во взаимодействии общественных и естественных наук. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
30. Мид М. (1988) Культура и мир детства. М., Наука.
31. Надирашвили Ш.А. (1978) Психология пропаганды. Тбилиси: «Мецниереба».
32. Прикладная культурология. Энциклопедия. (2019) Сост. и науч. редактор И.М. Быховская. М.: ООО «Издательство «Согласие».
33. Режабек Е.Я., Филатова А.А. (2010) Когнитивная культурология. СПб., Алетейя.
34. Узнадзе Д.Н. (1961) Экспериментальные основы психологической установки. Тбилиси: Издательство АН Гр. ССР.
35. Чистов К.В. (1981) Традиция, «традиционное общество» и проблема варьирования // Советская этнография. № 2.
36. Флиер А.Я. (2009) Культурология для культурологов. М., МГУКИ.
37. Флиер А.Я. (1995) Культурогенез. М.: Российский институт культурологии.
38. Эйзенштадт, Ш. (2010) Срывы модернизации. // Неприкосновенный запас. № 6.
39. Эйзенштадт, Ш. (1999) Революция и преобразование обществ. М., «Аспект-Пресс».

40. Ш. Эйзенштадт. О неопределенности термина «традиция». (Электронный ресурс). <https://cyberpedia.su/3x6f1f.html>
41. Barrett S. (1984) *The Rebirth of Anthropological Theory*. Toronto, Buffalo, L.: Univ. of Toronto Press.
42. Bock Ph.K. (1980) *Continuities in Psychological Anthropology*. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
43. Boesch E. (1991) *Symbolic Action Theory and Cultural Psychology*. Berlin, Heidelberg, NY, L., Paris, Tokyo, Hongkong, Barselona, Budapest: Springel-Verlag.
44. Benedict R. (1934) *Patterns of Culture*. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.
45. *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. (1984) Shweder R., LeVine R. (eds.) Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
46. D'Andrade R. (1995) *The Development of Cognitive Anthropology*. New York: Cambridge University Press.
47. D'Andrade R. (1992) *Cognitive Anthropology*. In: *New Direction in Psychological Anthropology*. Schwartz Th., White G. M., Lutz C. A. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
48. D'Andrade R. (1992) *Schemas and Motivation*. In: D'Andrade R., Strauss C. (eds.) *Human Motive and Culture Models*. Cambridge: Cambridge University Press.
49. D'Andrade, R. (1984) *Cultural Meaning Systems*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
50. D'Andrade R. (1981) *The Culture Part of Cognition // Cognitive Science*. № 5.
51. Dubois C. (1944) *The People of Alor: a Socio-Psychological Study of an East Indian Island*. Minneapolis: University Minnesota Press.
52. Duijker H.C.J., Frijda N.H. (1960) *National Character and National Stereotypes: Confluence*. Amsterdam: North-Holl Publishing Company.
53. Eisenstadt Sh. (2006) *The Great Revolutions and the Civilizations of Modernity*. Brill.
54. Eisenstadt Sh. (2004) *The Civilizational Dimension of Modernity (АНГЛ.)* In: S.A. Arjomand, E.A. Tiryakian. (eds.) *Rethinking Civilizational Analysis*. Sage Publication Ltd.
55. Eisenstadt Sh. (1992) *Frameworks of the Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency // Intemational Social Science Journal*. Vol. 44. № 133.
56. Eisenstadt Sh. (1973) *Tradition, Change, and Modernity*. New York, Sydney, Toronto: John Wiley.
57. Ewing K. (1992) *Is Psychoanalysis relevant for Anthropology*. In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
58. Geertz C. (1984) "From the native's point of view". *On the Nature of anthropological Understanding*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
59. Harkness S. (1992) *Human Development in Psychological Anthropology*, In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
60. Holland D. (1992) *The Woman who Climbed up the House: Some Limitations of Schema Theory*. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
61. *Human Motive and Culture Models*. (1992) D'Andrade, R., Strauss, C. (eds). Cambridge: Cambridge University Press,.
62. Jahoda G. (1981) *Psuchology and Anthropology. A Psychological Perspective*. L., NY etc: Academic Press.
63. Inkeles A. (1997) *National character*. Transaction Publishers.
64. Inkeles A., Levinson D. (1969) *National Character: The study of Modal Personality and Sociocultural Systems*. In: Lindzey C. and Aronson E. (eds.). *The Handbook of Social Psychology*. Vol. IV. Massachusetts (Calif.), London, Ontario: Addison-Wesley.
65. Kardiner A., Lipton R. (1945) *The Individual and His Society*. New York: Columbia University Press.
66. LeVine R. A. (1984) *Properties of Culture. An Ethnographic View*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
67. Lourie S. V. (2017) *The Revival of Psychological Anthropology: a New Understanding of Interrelation Between Cultural and Psychological By Virtue of Cognitive Anthropology and Cultural Psychology*. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* V. 10, № 7.

68. Lourie S. V. (2016) Culture as a field of human action (The experience of constructing a theory of cultural constants and implicit generalized cultural script) // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences. V. 9, № 4.
69. Markarian E.S. (1992) Tradition as an Object of System Study // World Futures. V. 34.
70. Markarian E.S. (1998) Capacity for World Strategic Management. Yerevan: Gitutgun.
71. Mead M. (1959) An anthropologist at work: Writings of Ruth Benedict. — Boston: Houghton Mifflin Company.
72. Miller J. (1993) Theory of Developmental Psychology. NY: Freeman.
73. Nelson K. (1981) Cognition in a Script Framework. In: J.H. Flavell and L. Ross (eds.) Social Cognitive Development. Cambridge: Cambridge University Press.
74. New direction in Psychological Anthropology. (1992) Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
75. Norman D. (1975) Explorations in cognition. San Francisco: Freeman.
76. Redfield R. (1956) Peasant Society and Culture: An Anthropological Approach to Civilisation. Chicago.
77. Romney A., Weller S., Batchelder W. (1986) Culture as Consensus: A Theory of Culture and Informant Accuracy // American Anthropologist. № 88.
78. Rouce A.P. (1982) Ethnic Identity: Strategies of Deversity. Bloomington.
79. Schwartz Th. (1992) Anthropology and Psychology. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
80. Schwartz Th. (1989) The Structure of National Cultures. In: Funke P. (ed.) Understanding Of USA: A Cross-Cultural Perspective. Tubingen: Gunter NarrVerlal.
81. Schwartz Th. (1978) Where is the culture? In: Spindler G (ed.) The Making of Psychological Anthropology. Berkeley: University of California Press.
82. Shils E. (1961) Centre and Periphery // Polanyi M.(ed.). The Logic of Personal Knowledge: Essays. London: Routledge & Kegan Paul.
83. Shils E. (1981) Tradition. London; Boston.
84. Shore B. (1991) Twice-Born, Once Conceived: Meaning Construction and Cultural Cognition. // American Anthropologist. Vol. 93, No 1, March
85. Shweder R. (1991) Thinking Through Cultures. Cambridge (Mass.), London (England): Harvard University Press.
86. Shweder R. (1990) Cultural psychology – What is it? In: Stigler J., Shweder R., Herdt G. (eds.) Cultural psychology: Essays on comparative human development, New York: Cambridge University Press.
87. Shweder R. (1984) Anthropology's Romantic Rebellion against the Enlightenment, or There's more to Thinking than Reason and Evidence. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
88. Simon H. (1981) Sciences of the artificial. Cambridge. MA: MIT Press.
89. Skinner Q. (1985) The Return of Grand Theory in the Human Sciences. Cambridge University Press.
90. Spiro M. (1984) Some reflections on Cultural determinism and relativism with Special Reference to Emotion and Reason. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
91. The Making of Psychological Anthropology. (1978) Spindler G. (ed.) Berkeley: University of California Press.
92. White G., Lutz C. (1992) Introduction. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
93. White G. (1992) Ethnopsychology. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
94. Wartofsky, M. (1979) Models Representation And The Scientific Understanding. Dordrecht: Holland / Boston: USA / L.: England: D. Reidel Publishing Company.